

Anmeldelser

PHD-ANMELDELSER

Olof (Olle) Näsman. *Samhällsmuseum efterlyses. Svensk museiutveckling och museidebatt 1965–1990*. Umeå: Umeå universitet. 2014. 238 s. ISBN 978-91-7601-040-2.

Hur samhällsengagerade ska museer vara? I vilka frågor ska de engagera sig? Står traditionell kulturarvspolitik i motsättning till ett samhällsengagemang? Dessa frågor är mer eller mindre aktuella idag. Man kan grovt säga att den offentliga debatten kring frågorna tog sin start på 1960-talet. Näsmons avhandling behandlar detta mycket viktiga skede i svenskt museiväsende – den turbulenta period under främst 1960- och 1970-talen då flera etablerade sanningar ifrågasattes. Flera museer blev satta i fokus, inte minst med politiska förtecken. Det är ett intressant ämne som Olle Näsman är mycket insatt i och som han beskriver detaljerat. Avhandlingen fyller ett stort kunskapsbehov.

Näsman startar med att citera författaren Per Wästberg som ”förgäves letar efter ett samhällsmuseum”. Det är utgångspunkten för avhandlingen, där Näsman som genomgående tema skiljer mellan begreppen ”samhällsmuseum” och ”kulturarvsmuseum” – centrala begrepp i många av hans diskussioner.

De kriterier som definierar ett *kulturarvsmuseum* är enligt Näsman bl.a. att museet samlar och vårdar ett utvalt kulturarv. Samlingen

är museets bas. Museet tar inte aktiv del i aktuella samhällsfrågor. Kulturarvsmuseets tidsperspektiv är främst det förflutna.

De kriterier som definierar ett *samhällsmuseum* är då enligt Näsman bl.a. att museets agenda och behov styr ett eventuellt samlande (inte tvärtom). Museets forskning styrs av denna agenda, inte av den befintliga samlingen. Museet tar aktiv ställning i aktuella samhällsfrågor. Samhällsmuseets tidsperspektiv är främst nutid och framtid.

En annan teoretisk utgångspunkt Näsman använder sig av är Ludwik Flecks begrepp ”tankekollektiv” och ”tankestil”, formulerade redan 1935. Tankekollektiv är enligt Näsman (och Fleck) en gemenskap av människor som utbyter idéer och står i tankemässig växelverkan med varandra. Tankestilar karakteriseras av att de inrymmer gemensamma kännetecken för de problem som är intressanta för ett tankekollektiv. Detta är ju tankar som stötts och blötts på olika sätt långt efter Fleck – av Pierre Bourdieu m.fl. Jag vet inte riktigt varför Näsman valt just den äldre Fleck, men begreppen har i alla fall en giltighet i avhandlingen.

Näsman använder sig av en stor mängd källmaterial såsom museiutredningar, tryckt museimaterial, debattböcker, enskilda arkiv, egna intervjuer m.m. Efter att ha gått igenom vissa teoretiska utgångspunkter från både museologi och sociologi gör Näsman en allmän samhällelig bakgrundsteckning, innehållande bl.a. folkrörelseutvecklingen i Sverige, representationsreformen, Socialdemokratiska partiets efterkrigsprogram, partiets 1970-talspolitik och

mycket mer. Därefter följer en beskrivning av museutredningen MUS 65, liksom skapandet av Statens kulturråd 1974.

Näsman resonerar vidare om de konkreta aktörerna i museidebatten och deras museer. Först Harald Hvarfner och Norrbottens museum. Hvarfner bidrog till att skapa den s.k. Norrbottensmodellen som innebar en breddning av museets uppgifter och ett närmande av museet till länets olika aktörer. Näsman behandlar därefter Västerbottens museum och dess chefer Gunnar Westin och Per-Uno Ågren, som bl.a. bidrog till en utveckling av utställningsmediet. Näsman beskriver vidare Dalarnas museum med tonvikt på Erik Hofréns roll som en aktiv nätverksbyggare gentemot bl.a. länets folkrörelser och hembygdsverksamheter. Slutligen behandlar Näsman Ekomuseum Bergslagen som han menar vara ”i väl överensstämmelse med samhällsmuseitanken”.

Ett kapitel ägnar Näsman åt Stockholms stadsmuseums stormiga år under främst Bo Lagercrantz. Näsman beskriver museets konflikt med Stockholms stad kring utställningen *Konst och politik – Spanien 1936*, liksom striden om bevarandet av gasklockan vid Sabbatsberg. I avsnittet ”Utställningen som medium” diskuterar Näsman därefter bl.a. Riksutställningars samarbeten, liksom flera av Nordiska museets utställningar, där *Modell Sverige* bedöms av Näsman såsom varande ett ”uttryck för en seriös vilja i riktning mot samhällsmuseet”. Näsman berör också Arbetets museum och andra museers reaktioner på att Arbetets museum inte främst skulle bygga verksamheten på egna samlingar.

Det mest centrala avsnittet i avhandlingen är när Näsman diskuterar huvudtemat ”hur diskussionen om kulturarvsmuseum eller samhällsmuseum utvecklades under hela undersökningsperioden 1965–1990”. Centralt för Näsman är utredningen MUS 65 och debatten

kring denna, samt ideologin i debattboken *70-talets museum. Samspel, kontakt, kommunikation* av Erik Hofréns et al. (1970). Näsman konstaterar att boken representerade ett försvar för kulturarvsmuseet, samtidigt som den innehöll ”... tankestilar med beröringspunkter till samhällsmuseet”. Han går rätt noggrant in på Stockholm stadsmuseums Bo Lagercrantz kritik av boken, där denne enligt Näsman i hög grad får stå för samhällsmuseets perspektiv. I sin redogörelse för debatten om MUS 65 lyfter Näsman fram Sten Rentzhogs roll som opponent. En konkret fråga var bl.a. utredningens förslag om uppdelningen av kulturmiljövården mellan läns museerna och länsstyrelserna.

Efter 200 sidor med mycket liten stil, och i två spalter per sida, summerar Näsman avhandlingen: ”studien [har] visat att en tydlig förskjutning från kulturarvsmuseer mot samhällsmuseer ägt rum. Detta innebär att nya samhällsorienterade tankestilar och tankekollektiv etablerats i det svenska museifältet.”

Min fråga som recensent (och opponent) är då: Har studien verkligen visat detta? Är motsättningarna så tydliga som Näsman delvis framställt dem? Kan man använda begreppen kulturarvsmuseum och samhällsmuseum såsom Näsman gjort i avhandlingen? Mitt svar på dessa frågor måste nog bli – nej. Jag vill här ge några exempel ur avhandlingen på hur svårt jag tycker det är att använda kulturarvsmuseum respektive samhällsmuseum som analytiska begrepp och hur det har skapat analytiska motsägelser respektive förenklingar som jag tycker är olyckliga.

Först ett allmänt konstaterande. Ett av Näsman kriterier för att vara ett samhällsmuseum till skillnad från ett kulturarvsmuseum är att samhällsmuseet tar aktiv del i samhällsdebatten. Men även äldre museer, vilka Näsman karakteriserar som kulturarvsmuseer, var inte sällan en del av dåtidens samhällsdebatt, inte

130 minst i nationalismens namn. Att samla och visa upp en tänkt nationell kultur var i högsta grad en del av en samhällelig och politisk agenda. Det var bara en annan politisk agenda än den som kom till uttryck på 1970-talets museer och som delades av andra grupper i samhället.

Ett annat exempel på hur svårt det är att skilja mellan begreppen kulturarvsmuseum och samhällsmuseum, som Näsman gör, är hans resonemang om Lagercrantz kamp gentemot Stockholms stad om att behålla gasklockan vid Sabbatsberg. Näsman framställer det som en tydlig kamp mellan de tankestrukturer som styr kulturarvsmuseer (Stockholms stad) och samhällsmuseer (Lagercrantz). Men en annan fullt möjlig tolkning är att Lagercrantz kamp för denna byggnad i högsta grad kan ses som ett uttryck för att samla och värda, att samlingsen står i centrum etc. Alltså kriterier för ett klassiskt kulturarvsmuseum, enligt Näsman. Jag är fullt medveten om alla de underliggande politiska aspekter som fanns kring denna strid, och Näsman beskrivning av striden är högst intressant. Jag vill bara peka på hur svårt det är att använda begreppen på det relativt entydiga sätt som Näsman gör.

Detta gäller också resonemangen om Arbetets museum, där idén om det föremålslösa museet av Näsman tolkas som uttryck för ett samhällsmuseum. I idén om det föremålslösa museet ligger att man ska låna föremål till främst utställningar. Men om inte andra museer "samlar och vårdar ett utvalt kulturarv" (kulturarvsmuseum enligt Näsman) samtidigt som det föremålslösa museet såsom Arbetets museum (samhällsmuseum enligt Näsman) är beroende av att dessa s.k. kulturarvsmuseer verkligen samlar och vårdar – vad är då ett kulturarvsmuseum respektive ett samhällsmuseum?

Än mer problematiskt blir det när Näsman resonerar om boken *70-talets museum* som

han menar vara "ett försvar för kulturarvsmuseet i sin tydliga betoning av det historiska perspektivet..." Ett kriterium för kulturarvsmuseet är enligt Näsman inriktningen på det förflutna, och för samhällsmuseet främst nutid och framtid. Men att belysa en gammal företeelse kan ofta vara ett led i att lära människor något om sin samtid och därmed ha betydelse för framtiden. Att lära människor "att tänka i tid" som just Sten Rentzhog (en av författarna till *70-talets museum*) uttryckt det kan också både direkt och indirekt spela en samtida samhällsroll. Samhällsengagemang handlar enligt min uppfattning mindre om det "historiska perspektivet" eller om samtiden i sig, utan om, hur och varför man kopplar samman detta historiska perspektiv med samtiden. Då kan *70-talets museum* istället mycket väl ses som en samhälls- och nutidsinriktad publikation.

I det sammanhanget måste jag ta upp Näsman beskrivning av just Sten Rentzhog och hans invändningar mot samordnande organ som Statens kulturråd och Riksställningar, vilka han med Näsman ord "... ansåg vara icke önskvärda tendenser till centralisering. Även Rentzhogs argumentering innebar ett försvar för traditionen." En viktig punkt i Rentzhogs argumentation mot MUS 65 var utredningens förslag till en delning mellan lands- och länsantikvarier. Rentzhog menade att just detta beslut fråntog länsmuseumerna en viktig del av deras samhällsansvar för att istället läggas på länsstyrelserna. Men Näsman argumenterar för att MUS 65s förslag "innebar ett försvar av samhällsmuseets möjligheter att bidra till en tätare samhällsanknytning av musei- och kulturminnesverksamheten". Här går det faktiskt runt för mig. Näsman har tidigare argumenterat för att Lagercrantz kamp för att få behålla Stadsmuseets självständighet gentemot Stockholms stad var uttryck för en samhällsmusei-tanke. När Rentzhog agerar för länsmuseumernas

självständighet gentemot MUS 65 definierar Näsman det istället som uttryck för en kultur-
arvsmuseitanke.

Varför hamnar då Näsman ibland i dessa i mina ögon olyckliga motsägelser och för-
enklingar, vilka gör begreppsanvändningen
och flera analyser i avhandlingen diskutabla?
En förklaring tror jag ligger i när han skriver
som en sorts egen programformulering i det
summerande kapitlet att museet kan vara ”en
motmakt som är solidarisk med medborgarnas
intressen och står gentemot den makthegemo-
ni som samhällets ledning har intresse av att
upprätthålla”. Denna Näsmons värdering upp-
fattar jag som en sorts *hidden agenda*, vilken
återkommer mer eller mindre tydligt i flera
sammanhang. Avhandlingen andas en under-
liggande personlig sympati för vad han menar
vara samhällsmuseer i förhållande till kultur-
arvsmuseer. Näsman har med andra ord ”si-
tuerat” sig i avhandlingen. Det görs numera
även i andra avhandlingar, men då mer tydligt
uttryckt och som ett medvetet teoretiskt/meto-
diskt grepp. Det sker i avhandlingen en ström-
kantring från att museet engagerar sig i sam-
hället till *vilka frågor* engagemanget handlar
om. Problemet är att Näsman utifrån sin agen-
da tenderar att betona vissa samhällsfrågor
som mer samhällsengagerade än andra. Det
kan man kanske göra, men det går inte att byg-
ga en teoretisk analysapparat utifrån det. Och
det får inte ha källkritiska konsekvenser.

Jag har här varit rätt kritisk gentemot Näs-
mons analysredskap. Men avhandlingen har
definitivt också stora fördelar. Näsman har
gjort ett storartat empiriskt arbete. Avhand-
lingen är en kunskapskälla att ösa ur som trots
vissa teoretiska problem är central för förstå-
elsen av svensk kulturavutveckling. Och läser
man avhandlingen inte från pärm till pärm,
fungerar den utmärkt som en uppslagsbok
över utvecklingen under en mycket viktig peri-

od för svenska museer. Och det är mycket mer
än vad man kan säga om många andra doktors-
avhandlingar.

*Stefan Bohman, docent i museologi
Tidigare chef för Musikmuseet och
Strindbergsmuseet, Stockholm
falk_bohman@hotmail.se*

**Anne-Sofie Hjemdahl. *Liv i museet. Kunstin-
dustrimuseet i Oslo gjør kropp med moteklær
1928–1960*. Oslo: Universitetet i Oslo. 2013.
318 s.**

Vad händer med kropparna och människorna
när tingen de brukat införlivas i samlingar
och ställs ut på museum? För att söka svar på
hur kroppar och människor formas i relation
till föremålen undersöker Anne-Sofie Hjem-
dahl modedräkt som museiföremål, i Kunst-
industrimuseets samlingar i Oslo. När ting
förvandlas till föremål i ett museums samling
kopplas de också loss från livet och männi-
skorna som brukat dem. De transformeras från
att vara föremål i någons liv till att bli del av en
etnografisk samling och del av ett annat kun-
skapssystem. Föremålen blir till museala fakta
som museerna på olika sätt brukar när de ska
par och omskapar berättelser och skriver his-
toria. De brutna relationerna till kropp och liv
är museernas problem och som de söker finna
lösningar på genom gestaltningar, pedagogis-
ka program och upplevelseorienterade utställ-
ningar. I avhandlingen *Liv i museet. Kunstin-
dustrimuseet i Oslo gjør kropp med moteklær
1928–1960* fokuserar Hjemdahl på några tänk-
bara lösningar för att återupprätta närheten
mellan tingen som blivit museiföremål och